

**ІСТОРИЧНА ШКОЛА
ПРОФЕСОРА
ВОЛОДИМИРА ЗАДОРОЖНОГО**

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Випуск 1

ББК 63.3 (4 УКР)

I-90

УДК 9 (477)

Пропоноване видання приурочене 60-літтю завідувача кафедрою історії України Ужгородського державного університету, доктора історичних наук, професора Володимира Євгеновича Задорожного (нар. 27 квітня 1939 р.).

Автори цього збірника – вихованці славного ювіляра, котрі торують свої стежини в царині історичної науки.

Оприлюднені статті стануть корисними всім, хто проявляє підвищений інтерес до минулого України і сусідніх країн.

Упорядник:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України УЖДУ

Роман Офіцинський

Передмова академіка НАН України ***Валерія Смолія***

Рецензенти: доктор історичних наук, професор

Володимир Грабовецький

(Івано-Франківськ);

доктор історичних наук, професор

Василь Ботушанський (Чернівці)

ISBN 966-7242-76-3

© Роман Офіцинський,
упорядкування, 1999

роль під час виборів до сойму Карпатської України, що свідчило про авторитарність її політичного режиму.

Отже, протягом міжвоєнного періоду українське питання посідало важливе місце в роботі політичних партій Закарпаття. Найголовнішими аспектами, що хвилювали її лідерів і рядових членів, були проблеми мови та етнографічної близькості Підкарпатської Русі з Україною. Діяльність партійних організацій проукраїнської орієнтації є, безперечно, джерелом вивчення еволюції української ідентичності на Закарпатті в її спонтанній формі, яку забезпечував демократичний режим Чехословацької республіки.

*Василь ОФІЦІНСЬКИЙ, здобувач
кафедри історії України УжДУ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УЧАСТІ УКРАЇНЦІВ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ У ФРАНКОМОВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Однією з найактуальніших проблем сучасної української історіографії є її інтеграція у світову історичну науку. Про це свідчать останні міжнародні конференції, в яких дедалі активнішу участь беруть українські історики. Адже історія – це не лише висвітлення подій, це і пошук методів наукового пізнання історичних процесів. У цьому плані в сучасній українській історичній науці існує цілий ряд проблем, що певною мірою гальмують повнокровне, цілісне та вартісне пізнання історичної дійсності. Значним недоліком українських істориків є незнання або недостатнє знання іноземних мов, що обмежує їх пізнавальні можливості. І не тільки в плані пізнання історичного минулого інших народів, але й свого власного, особливо в плані вивчення уявлень інших народів про Україну, ролі і місця українського народу в історії світової цивілізації.

Спробуємо показати це на прикладі матеріалів франкомовної історичної літератури, зокрема висвітлення на її сторінках питань, пов'язаних з розкриттям місця, участі і ролі українців у другій світовій війні.

Історичні дослідження, як українських, так і французьких науковців, свідчать, що українсько-французькі відносини мають певну історію, хоча бездержавність українського народу не сприяла більш тісному та плідному співробітництву.

Важливим питанням для українського народу, яке потребує відповіді, в умовах, коли Україна виходить на міжнародну арену як незалежна держава, є питання, наскільки привабливим є її образ у франкомовному світі. Практична значимість відповіді на це питання випливає з того факту, що переважна більшість французьких, бельгійських, швейцарських істориків довгий час не мали доступу до вірогідних архівних матеріалів. І досить часто отримували неправдиву або неповну інформацію. Особливо це стосується висвітлення у франкомовних історичних виданнях українських національно-визвольних змагань у роки другої світової війни, оскільки опублікованих документальних джерел французькою мовою майже не було, а іншими мовами їх видано теж не дуже густо. Довгий час не існувало виданих французькою мовою історій ОУН, УПА, АБН та ін. Звідси і помилки та неточності у висвітленні подій в Україні в роки другої світової війни, неадекватне висвітлення українських національно-визвольних змагань.

Так, відомий бельгійський історик, заступник генерального секретаря міжнародної комісії для вивчення історії Жак де Лоней в досить об'ємному та солідному дослідженні "Історія сучасної таємної дипломатії" оцінює український національно-визвольний рух, як такий, котрому притаманні ознаки колабораціонізму з нацистською Німеччиною¹. В його інтерпретації ОУН тісно співпрацювала з нацистським окупаційним режимом, а нацистське державно-партійне керівництво

¹ Launay Jacques. Histoire de la Diplomatie secrète de la 1914-1945. - Bruxelles. 1966. - P. 229.

підтримувало ідею створення української самостійної держави, відзначивши, що нацистське бюро АПА проводило, мовляв, проукраїнську політику, а Розенберг у 1941 р. виступив з ідеєю створення незалежної України. Джерельною основою для такого висновку де Лоней послужив збірник документів "Методичний злочин", виданий у Москві. Насправді ж у цьому збірнику документів, між якими знаходяться і уривки цитованого документа, а саме протоколу із засідання у головній квартирі Гітлера у 1941 р., виступ Розенберга зовсім не містив положення про створення незалежної України, а йшлося про створення Райхскомісаріату Україна.

Наведений факт дозволяє стверджувати, що в даному випадку маємо необ'єктивне висвітлення історичних процесів в Україні, а звідси і викривлене уявлення французів про історичне минуле українського народу.

Не відповідає дійсності твердження де Лоней, що Українська Повстанська Армія, створена з ініціативи ОУН-Р, відіграла свою роль на першому етапі радянсько-німецької війни (1941-1942). Тоді, як відомо, УПА створена лише в жовтні 1942 р., і перший бій провела саме проти німецько-фашистських окупантів, розгромивши німецьку військову частину з метою здобуття зброї.

Згадки про Україну, українців, український національно-визвольний рух мають у де Лоней спорадичний характер, зокрема, є згадки про окремі українські міста, про нараду вищого нацистського керівництва в Житомирі.

Проблема України в дослідженнях французьких істориків, в переважній більшості, розглядалась в контексті європейських відносин напередодні та в роки другої світової війни. Це стосується і капітальної праці Ж. Дірозеля "Історія дипломатії від 1919 до наших днів", в якій розглянуто місце і роль українського питання в дипломатичних перипетіях березня 1939 р., у зв'язку з падінням Чехословаччини та захопленням Угорщиною Закарпатської України¹.

¹ Duroselle I.-B. Histoire diplomatique de 1919 à nos jours. - Paris, 1974. - P. 227-229.

Андре Сідобр, розглядаючи українське питання в контексті європейської політики напередодні другої світової війни, інформуючи французьке суспільство з приводу подій в Карпатській Україні, зауважив, що вони набули розголосу в Радянській Україні і знайшли вираз у формі спроби групи радянських генералів українського походження встановити контакт з урядом Карпатської України¹. Однак ця інформація була негайно заперечена Французьким товариством друзів Радянського Союзу, яке заявило, що існує повна лояльність українського населення щодо центрального уряду СРСР.

Безперечно, бездержавний український народ не викликав особливого зацікавлення у французьких істориків. Інформаційний вакуум стосовно участі українців у другій світовій війні певною мірою заповнювався публікаціями істориків українського походження, українськими емігрантами – активними учасниками національно-визвольних змагань періоду другої світової війни, що виходили французькою мовою.

Особливе місце тут займають дослідження професора Українського Вільного Університету, викладача Паризького університету, засновника та редактора франкомовного журналу “Європейський схід”, уродженця м. Дрогобича Володимира Косика.

Автор двох великих монографій французькою мовою про Україну в міжнародних відносинах, зокрема, в роки другої світової війни, Володимир Косик довів до французького читача, що конкретні плани окупації України розроблялись вже починаючи з березня 1941 р. і вже тоді передбачалося, що вся повнота влади перейде до рук німецького райхскомісара². У квітні-травні виголошено конкретні плани розподілу влади на території райхскомісаріату Україна, в рамках загального плану здобуття життєвого простору для німців.

Володимир Косик зумів розкрити перед французьким суспільством неоднозначні сторінки національної історії українсь-

кого народу періоду другої світової війни. Зокрема, спростувати звинувачення з боку радянських, польських, східнонімецьких істориків, висунутих проти українського батальйону “Нахтігаль” у винищенні польської інтелігенції Львова, що переконали і на сторінки публікацій французьких дослідників. Так, у першому томі “Другої світової війни” Анрі Мішеля стверджується: “Всі завойовані райони перетворились у театр продуманих наперед актів винищення. На трибуналі у Нюрнберзі згадувалось про численні приклади. Гестапо складало списки осіб засуджених аріогі. Спеціальний батальйон, що називався “Соловей” і належав до Бранденбургського полку, займався цими страатами”¹.

Перед нами яскравий приклад перекручення історичних фактів, оскільки, як відомо, 1-й батальйон Бранденбургського полку і батальйон “Нахтігаль” займалися лише охороною важливих об’єктів, складів, громадських установ м. Львова, а страчувала зондеркоманда СД. Батальйон “Нахтігаль” жодного разу не брав участі в ніяких поліційних чи каральних акціях. Його назва жодного разу не прозвучала на засіданнях Нюрнберзького процесу.

Як для української, так і для французької історичної науки надзвичайно важливою темою є проблема колабораціонізму обох народів у роки другої світової війни з фашистською Німеччиною. У той час, як у Франції дійсно існували політичні сили, що пішли на пряме співробітництво з нацистським окупаційним режимом², в Україні, якщо і були факти співробітництва з нацистами, то, як довів Володимир Косик, воно мало індивідуальний характер, тобто на рівні співробітництва окремих особистостей, а не політичних сил³.

Георг Штайн доніс до французьких читачів правду про історію створення, мету, завдання добровольчої дивізії “СС Галичина”, зауваживши, що вона існувала паралельно і з інши-

¹ Sidobre André. Les problèmes ukrainiens et la paix européenne. – Paris, 1939. – P. 37.

² Kosyk W. L'Allemagne nationale-socialiste et L'Ukraine. – Paris, 1986. – P. 84-87.

¹ Michele Anrie. Le seconde Guerre mondiale. – Paris, 1968. – P. 265.

² Ory Pascal. Les collaborateurs, 1939-1945. – Paris, 1976.

³ Kosyk W. L'Ukraine et les Ukrainiens. – Paris, 1993. – P. 86.

ми бойовими частинами вихідців з Європи – естонськими, латвійськими, литовськими, боснійськими, герцоговинськими та ін. Головна мета, що її переслідував Український Центральний Комітет, пішовши на формування дивізії з українських добровольців в рамках зброї СС, – закладення основ майбутньої української армії, боротьба з більшовизмом¹. Зовсім інша справа, що нацисти вбачали в українській дивізії лише резерв гарматного м'яса.

Активний учасник національно-визвольних змагань українського народу в роки другої світової війни Лев Шанковський на сторінках редакційного В. Косиком журналу "Європейський Схід" торкнувся проблеми відносин ОУН–УПА з нацистським окупаційним режимом, що в повоєнний час стали темою політичних спекуляцій. Зокрема, як уже було показано, ОУН–УПА звинувачували навіть у колабораціонізмі з нацистсько-фашистськими окупантами. І це в той час, коли реальна політика нацистської влади в Україні була спрямована не лише в русло репресій проти діяльності ОУН–Бандери, але й взагалі проти будь-яких проявів українського патріотизму та волі до незалежності, не кажучи вже про наміри і заходи, спрямовані на ліквідацію УПА. Отже, підсумував Лев Шанковський, німці розстріляли 200 осіб у Нікополі в лютому 1942 р., 120 осіб у Кіровограді в січні 1943 р.² Встановивши у жовтні 1943 р. надзвичайні суди в Галичині, за кілька місяців нацисти засудили до смертної кари і стратили за неповними підрахунками 1571 українського патріота. Під час протиповстанських операцій фашистські карателі знищували українські села, часто разом з мешканцями. Наприклад, у вересні 1942 р. нацисти спалили село Кортеліси разом з 2892 мешканцями, яких замкнули у церкві та інших будинках. Така сама доля спіткала і село Малин у липні 1943 р., де страчено 740 жителів, та багато інших сіл України.

Не залишилась поза увагою французьких дослідників політика ОУН–УПА щодо неукраїнського населення України, в

основі якої лежали теоретичні принципи співробітництва між народами в боротьбі з імперіалістичними силами. Зокрема, К. Гайман, у статті, опублікованій на сторінках "Європейського Сходу", звернув увагу на характер єврейсько-українських взаємин у роки другої світової війни, наголосивши на позитивному ставленні до євреїв українських політичних сил. Про це яскраво засвідчив той факт, що в лавах УПА було багато євреїв, які втекли з гетто. Вони були простими бійцями чи лікарями (на початку 1960 років в Ізраїлі проживало кілька десятків євреїв, що воювали в складі УПА)¹.

Вибірковий аналіз франкомовних історичних досліджень з питань участі українців у другій світовій війні засвідчив, що вони мають доволі фрагментарний та суперечливий характер. Практично, єдиними достовірними джерелами для вивчення національної історії українців періоду другої світової війни є публікації українських вчених, а також активних учасників подій французькою мовою. Безумовно, не останню роль у поширенні серед франкомовного населення об'єктивних уявлень про історичне минуле українського народу належить журналу "Європейський Схід" та його головному редакторові Володимирі Косику.

*Олександр БОГІВ, аспірант
кафедри історії України УЖДУ*

УКРАЇНЬКА (РУСИНЬКА) ДІАСПОРА І ПИТАННЯ ПРО НАДАННЯ ПІДКАРПАТСЬКІЙ РУСІ АВТОНОМІЇ (ТРАВЕНЬ-ЖОВТЕНЬ 1938 р.)

Українські та русинські емігрантські громади, де вони трималися відособлено, на кінець 30-х років ХХ століття вже про-

¹ Stein George. La Waffen SS. – Paris, 1966. – P. 143–160.

² Shankovskii L. Les nationalistes ukrainiens dans la lutte contre les occupants nazis // L'Est Européen. – 1969. – № 81. – P. 21.

¹ Heiman K. Nous avons combattu pour l'Ukraine // L'Est Européen. – 1964. – № 35. – P. 34.